ANTE MATIJEVIĆ

GLAZBENIK FRANE DIVNIĆ I NJEGOVI KORALI

U biblioteci franjevačkog samostana u Zadru nalaze se 3 sveska graduala, 2 antifonala i dva kantuala, što je sve napisao Frane Divnić, šibenski plemić. Od njega potječu još ostaci triju drugih koralnih zbornika. Iz svih njegovih djela dade se zaključiti, da je on ukupno napisao najmanje 11 zbornika crkvene glazbe. Osim toga on je u Zadru, u crkvi sv. Frane, kao zborovođa nadopunio i prema savremenom razvoju liturgije ispravio stare graduale i antifonale. Divnić se svojom radinošću izdigao iznad prosječnosti, za sobom je ostavio djela, koja kvalitetom i kvantitetom znače dobitak za našu kulturnu povijest, pa je potrebno ispitati, kakvu i koliku vrijednost predstavlja on i njegova djela u našoj narodnoj prošlosti.

Sačuvane su i 4 naslovne stranice njegovih zbornika, u kojima se otprilike ovako potpisuje: »scriptum per me Patrem et Fratrem Franciscum Difnicum a Sibenico Ordinis Minorum Regularis Observantiae provinciae Dalmatiae alumnum. Sad stavlja svoj plemićki grb, a s jedne i druge strane grba ponovo se potpisuje: Ad usum Pris. Fris. Fci. Difnici a Sico. Ord. Min. Reg. Obser. Provin. Dalmatiae. Pri dnu pak datira ovako: In conventu nro ... Anno Dni ... datum ...«[1] Na koncu kodeksa ponovo se potpisuje i datira: Scriptum per me P. et Fr ...

Naš, dakle, Divnić potječe iz starodrevne *obitelji Divnić*.[2] Ta nam je obitelj poznata od 14. stoljeća i dala je mnoštvo istaknutih vojnih, gra-

[1] Vidi sliku naslovne stranice u prilogu.

[2] Dr. Bernardin Polonio, franjevac-konventualac u Šibeniku, dao mi je ove podatke o razvoju prezimena Divnić, XV. i XVI. st., koje je on našao u samostanskim knjigama: 1469. u šibenskom samostanu živio je fra Šimun, koji se nazivlje Divinić. (Bullarium Franciscanum, Tom. II. n. 1575.) Drugi Divnić po imenu Nikola, u Divnićevu zborniku, (a to je prijepis povelja samostana sv. Frane u Šibeniku, što je prepisao Jerolim Divnić 1559. do 1566. g.) na listu 154 god. 1521. nazivlje se *Difnić*, a na listu 156 isti se nazivlje *Divinić*. Dalje Divnići dolaze kao: *Divinić*, *Divnić*, *Difnić*, latinizirano: *Diphnicus*. Tako se eto konstantno potpisuje i naš glazbenik Frano Divnić. Potalijančeni pak nazivali su se Difnico. Zadnji ogranak te velike hrvatske obitelji, odnaroden, ostavio je rodnu grudu i preselio u Italiju pod imenom Difnico.

đanskih i crkvenih dostojanstvenika, ljudi, koji su se istaknuli na književnom, znanstvenom ili umjetničkom polju.

Divnići su sve do prve austrijske okupacije sačuvali svoj hrvatski karakter. Već od XV. st. dolaze u obitelji hrvatska imena: Deša, Dobrica, u XVI. Radoslava, Mara, Dragana. U XVII. st. takva imena su još brojnija. Osim toga Divnići se povezuju sa hrvatskim obiteljima Lučić, Marinić, Tavilić, Jurić i t. d.[3] Petar Divnić svršio je 1552. nauke u Italiji i vratio se u Šibenik. Odlikovao se je u borbi protiv Turaka, te je za zaslugu dobio za sebe i svoju obitelj dostojanstvo ugarsko-hrvatskog plemstva. Pored toga odlikovao se i kao hrvatski pjesnik. Prije njega bavili su se književnošću Juraj, Ivan i Frano Divnić, a Dominik se bavio sitnoslikarstvom.[4] U XV. i XVI. st. običavala je obitelj Divnić slati u inostranstvo svoje ljude na nauke. Ovi su u inostranstvu stjecali višu izobrazbu i akademske časti, pa su na povratku u društvu vršili velike uloge. Tako je 1470. g. Šimunu Divniću dala majka 100 zlatnih dukata, da dovrši nauke u Francuskoj.[5] Fra Nikola Divnić svršio je visoke nauke u Italiji i poslije 1518. g. vršio je u samostanu službu gvardijana, provincijala i profesora.[6] Tu tradiciju nastavljaju Divnići u XVII. st. Braća našeg glazbenika većinom su bili crkvenjaci i svršavali visoke škole u Italiji. Prvi brat Petar, rođen 16. XI. 1606. posvetio se nauci i prihvatio crkvenu službu, pa ga je Urban VIII. 1633. učinio apoštolskim protonotarom, te je Petar u Rimu vršio visoke crkvene funkcije.[7] Drugi brat, po imenu Frano rođen 1607. postigao je 1633. u Padovi stepen doktora utriusque juris. U Šibeniku je vršio javne službe i prijateljevao je sa povjesničarom Lučićem. On je sam napisao neka povijesna djela: Guerra di Dalmatia tra Venetiani e Turchi,[8] Trattato dei confini col Turchia in Dalmazia. Treće djelo mu je: Memorie sulla Dalmazia e Girolamo Foscanini proveditore generale. Frane umrije 1672.[9] Treći brat zvao se Šimun, rođen 1613., u Šibeniku učio je lettere e filosofia, a pravo u Padovi i g. 1634. je doktorirao. Kad je imao 33 godine, Inocent X. učini ga biskupom u Ninu, a 1649. premjesti ga na biskupsku stolicu u Fel-

[3] Podatke o nacionalnom karakteru obitelji Divnić donosi prof. Vicenzo Miagostović: La famiglia Difnico, str. 68 do 72, Nuovo cronista di Sebenico, Calendario cattolico greco per l'anno 1895. Anno III, Trieste 1895. Pisac je svoje podatke crpio iz arhiva obitelji Divnić. O istoj obitelji pisali su među ostalima: F. A. Galvani, Il re d'armi di Sebenico, vol. I, Venezia 1884, str. 82. Wappenbuch des Königreiches Dalmatien bearbeitet von Fridrich Heyer Rosenfeld, Nurnberg 1873.

[4] Znameniti i zaslužni Hrvati od 925. do 1925. Prigodom 1000-godišnjice hrvatskog Kraljevstva, Zagreb 1925, str. 63, članak Lj. Maštrovića. Isp. I. Kukuljević, Slovnik, str. 68.

[5] V. Miagostović; La famiglia Difnico, c. d. str. 69.

[6] Divnićev zbornik, god. 1518, 64.

[7] Miagostović, c. d. str. 82.

[8] Jedan dio ove radnje tiskala je, i to loše: La domenica, Zadar g. III, br.4 i dalje. Drugi se dio sačuvao u rukopisu, a za treći ne znam.

[9] Izgleda nevierojatno, da bi dva brata nosila isto ime. Međutim u ovom slučaju nije potpuna jednakost, jer jedan se zvao Frano, a drugi fra Frano, što onda nije bilo isto. U prošlosti, pa i danas znam slučajeve, gdje su dva brata nosila isto ime.

tre.[10] Pored ovih bio je iz iste obitelji fra Nikola,[11] rođen 1615. Živio je i djelovao kao franjevac još 1686., živeći u istoj provinciji, gdje i naš glazbenik Frane.[12]

Frane Divnić, pisar i glazbenik,

rodio se u prosincu 1612. godine. Otac mu se zvao Nikola, a on je na krštenju prozvan Ivan Krstitelj.[13] Miagostović izričito veli, da u obiteljskom arhivu nije našao o njemu drugih podataka osim o krštenju. Drugi datum iz njegova života, koji nam je poznat, jest godina 1645. Tad je on napisao svoj prvi kantual sa cantus fractus. Na prvoj stranici u inicijalu P. svojom rukom zabilježio je godinu 1645. Tako znamo, kad je napisao zbirku. Taj njegov prvenac pokazuje već zrela čovjeka. U arhivu franjevačkog samostana u Zadru, i to pod godinom 1639., nalazi se popis članova provincije svetog Jeronima. U tom popisu nema Frane Divnića. On je tad imao 28 godina, a 6 godina kasnije on je već gotov pisar, glazbenik i teolog. Dakle, on je 1639. već morao biti u franjevačkom redu, ali nije bio u Dalmaciji, nego po običaju onog doba na naukama u Italiji. Ovu pretpostavku potvrđuje druga činjenica. Nije teško bilo utvrditi, da je on svoje graduale prepisao iz zadarskih; isto tako je lako utvrditi, da antifonar nije prepisao iz zadarskog. Uspoređujući njegov antifonar sa onima, što se nalaze u Biblioteca communale Assisi, br. 695 i 694, iz svih koralnih figura, formacija, fraza, pa iz mnogobrojnih varijanata izlazi, da je Divnić svoj antifonar prepisao iz onih asiških. Po tom možemo zaključiti, da je on svoje nauke svršio ili dopunio u Italiji.

Drugi datum iz njegova života, što mi poznajemo, jesu godine 1652. i 1653. Tad je dovršio svoja dva graduala, a stanovao je u Zadru. Kad se nastanio u Zadru i kad je odselio, ne znamo. Svakako je tu u Zadru morao duže vremena proboraviti i obavljati službu dirigenta, jer je samo tako mogao upoznati nedostatke starih korala, koji su nastali promjenama u liturgiji kroz tri stoljeća, pa napraviti mnogobrojne ispravke i

[10] Miagostović, c. d. str. 88.

[11] Miagostović, c. d. str. 92.

[12] Od sedmero braće četiri su bila svećenici. U prijašnjim vremenima plemićke obitelji slale su rado, a nekad i silom, svoju djecu u samostane ili svećeničke redove, eda im se imanje ne bi dijelilo.

[13] Sretnim slučajem došli smo do imena Frane Divnića, bez čega ne bi znali za godinu rođenja, za roditelje ni za braću. Pok. Vladislav Brusić napisao je 1949.: »Ljetopis Franjevačke Provincije sv. Jeronima ili Kritički popis njenih provincijala.« Taj Ljetopis u rukopisu čuva se danas u arhivu Franjevačkog provincijalata u Zadru. Na 59. str. tu donosi vijest: »Na provincijalnom kapitulu na Silbi 1671. bili su izabrani za definitore fra Bone Razmilović, fra Frane-Ivan (Giambatista) iz Šibenika, fra Josip iz Rovinja, fra Stjepan iz Mravinca.« Na drugom mjestu istog zapisnika kapitula fra Frane iz Šibenika nazivlje se Divnić. Budući da na tom kapitulu nije bilo drugog fra Frane nego samo fra Frane Divnić, to znači, da se ime Ivan Krstitelj odnosi samo na našeg Franu Divnića, a ime Ivan Krstitelj je njegove kršteno ime. Razumljivo je i to, zašto Miagostović nije našao drugog podatka osim o krštenju našeg glazbenika u obiteljskom arhivu. Frane Divnić, otkad je stupio u samostan, živio je u samostanima u Zadru i Piranu, a tek pod konac života približio se je Šibeniku, živeći u Krapnu. Tako je bio daleko od obiteljskih zapletaja i svađa, te nije dao povoda, da ga toliko spominju obiteljski spisi. Tako je bilo i s njegovim bratom Nikolom, koga obiteljski spisi spominju tek jedan put potkraj života.

nadopune. Godine 1654. dogotovio je svoj drugi Kantual, ali tad već nije bio u Zadru, nego u samostanu svetog Bernardina kraj Pirana. Deset godina kasnije 1664. g. opet izrađuje svoj gradual manjeg formata. To je zadnje njegovo djelo, kojega se datum sačuvao. Da li je čitavo vrijeme od 1654. do 1664. proboravio u Piranu, ne znamo. Kao što franjevci često i lako mijenjaju svoje boravište, tako se lako moglo dogoditi, da je Frano Divnić boravio u Zadru i Piranu u više navrata.

Iz zapisnika provincijalnih skupština i sjednica provincijalnih definitura, koje je donio Vladislav Brusić, doznajemo i za druge dragocjene podatke o našem pisaru.[14] Na provincijalnoj skupštini 1661. Frano Divnić bi izabran za učitelja novaka u Piranu i tu je službu vršio sve do 1671. godine. Godine 1668. bi izabran prvi put za definitora (savjetnika) provincije. Po drugi put je izabran g. 1671. i sad se u vijeću provincije našao zajedno sa fra Bonom Razmilovićem, tvorcem glasovitih Poljudskih korala, koji je 1671. premješten iz Verude za gvardijana na Poljud. Godine 1673. fra Frano je izabran za zamjenika provincijala, a malo iza toga upravljao je provincijom kao provincijal.[15]

Nekrologij provincije svetog Jerolima bilježi ovo: »M. p. O. Frano iz Šibenika bivši provincijal umro je u Krapnu, dne 4. XI. 1693«. Fra Frano je tad imao 81. godinu života, ali sigurno još ne bismo mogli kazati, da se gornja vijest odnosi na njega. Budući da su se njegovi koralni zbornici sve do zadnjeg vremena čuvali u Krapnu i da je fra Frane zbilja bio provincijal iz Šibenika, to možemo vjerovati, da se na njega odnosi vijest, koja glasi, da je umro 1693.

Iz navedenog možemo izvesti ove crte njegove ličnosti: 1. bio je čovjek, komu je crkvena glazba bila poziv, te se bavio njenim prepisivanjem i izvođenjem. U tom je bio veoma radišan i plodan; 2. bio je ugledan ne samo po rodu, nego i po društvenom položaju, vršeći delikatne i najviše upravne dužnosti; 3. bio je staložen čovjek. Druge crte njegova karaktera upoznat ćemo analizom njegovih dijela.

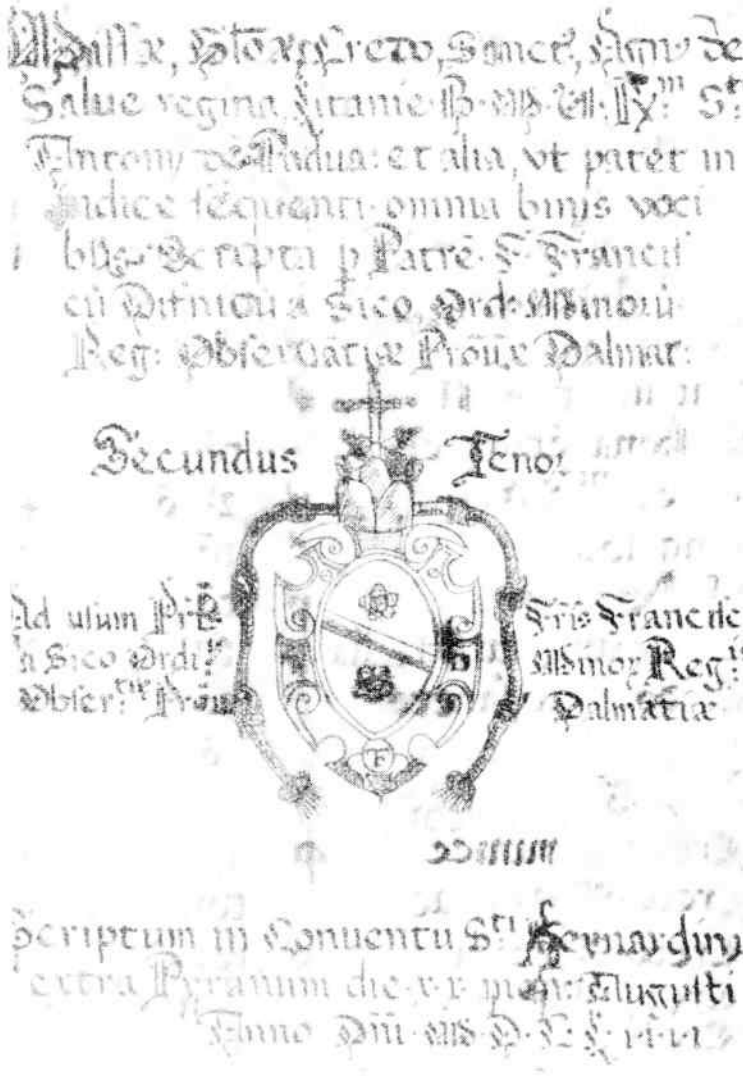
DIVNIĆEVA DJELA

1. Graduale de tempore

označujemo ga kraticom Dg 1

Format 295/220 mm, ima 300 stranica ispisanih i dvije neispisane, a nedostaju stranice 4–5, 77–80, 83–86. Uvezan je bio u kožu sa koricama od debelog kartona, koje su obložene sa više slojeva papira starih knjiga ili krpama starih pergamena. Danas je uvez jako raskliman zbog duge uporabe, te slabo drži.

[14] Vl. Brusić, Ljetopis Provincije sv. Jeronima, str. 59.
[15] Vl. Brusić, c. d. str. 60.

Naslovna stranica Kantuala Frane Divnića iz g. 1651.

Naslovna stranica ima natpis: Graduale feriale iuxta ritum et morem Sanctae Romae Ecclesiae, scriptum per me etc.

Na strani 320 završava: Finis gradualis ferialis ... scriptum a P. Fr. Francisco Difnico ... anno Dni MDCLII. die III. Decembris. Tako eto znamo, da je ovaj gradual od 300 stranica dogotovio od 1. V. do 3. XII., dakle u osam mjeseci.

Na početku ima responsorij Asperges me i Vidi aquam; zatim dolazi čitav temporal, t. j. mise za sve nedjelje i ferijalne dane od prve nedjelje adventa do uključivo 24. nedjelje po Duhovima, i to onim redom, kako se nalazi u starom gradualu svetog Frane u Zadru, sa razlikom što gradual Dg 1 nema u svim misama graduale nego samo Alleluju i njegov versikul. Tim je čitav svezak graduala postao dvostruko manji.

2. Graduale de sanctis

iz god. 1653. Kratica Dg 2.

Sadržava čitav Sanktoral De communi. Ima 214 stranica ispisanih, i to 84 Sanktoral, 130 Commune. Sanktoral seže od prve do 84 stranice, zatim u Commune počinje nova paginacija od 1 do 130. Nedostaju stranice 64 do 67, pa 70 do 73. Format 292/220 mm. Uvez kao u Dg 1. Naslovna stranica: Graduale festivum una cum commune sanctorum et missis votivis in fine positis iuxta ritum s. r. ecclesiae scriptum per me. etc. Pri dnu: Jadrae in conventu nostro s. Francisci anno a Virgineo partu MDCLIII, die vero XX/men. septembris. Sanktoral je općerimski. Njegovu pripadnost Zadru odaje samo misa svetog Šimuna proroka. Čitav je sanktoral zbijen u 84 stranice, jer od misa pojedinih svetaca donosi samo ono, što se ne nalazi u Commune. Osim toga u gradualu sadržava samo Alleluja i versus.

3. Graduale de tempore

iz god. 1664. Kratica Dg 3.

Na naslovnoj stranici po običaju stoji:

»Graduale Romanum Feriale juxta ritum et more s. r. ecclesiae scriptum per Patrem et Fratrem Franciscum a Sico. Ordinis Miniorum (sic!) reg. obser. Dalmatiae alumnum.

Dolje: In conventu nostro s. Bernardini extra Pyranum. Anno Dni. MDCLXIIII. die XII mensis augusti.

Na str. 380 završava knjiga ovako: Explicit Graduale Feriale juxta ritum s. R. Ecclesiae scriptum per Patrem et Fratrem Franciscum Difnicum etc ... Anno incarnationis D. N. J. C. M. D. C. LXIIII die XII augusti.

Ovdje je pisar napravio veliku griješku. Mjesto datuma, kad je završio rad, on je napisao datum, kad je počeo raditi. Tako ne znamo, koliko vremena je ispisivao ovaj gradual. Zbornik je veličine 215/140 mm, kompletan 376 stranica. Pisar je u numeraciji postigao broj 380. Do toga broja je došao preskačući brojeve, kao što je od 169 skočio na 200. Negdje je opet po više puta ispisivao isti broj. Zbornik uvezan u kožu, i uvez je ovdje bolje sačuvan nego u ijednom drugom njegovu djelu. U svim njegovim koralima na stranici postavlja 7 crtovlja, a koral piše na 4 crvene crte. Tako je radio i u ovom zborniku.

Sadržaj i red u ovom gradualu je isti kao u onom iz 1652. g. U početku na 17 stranica napisao je kazalo dijelova mise. U tom kazalu pored pogrešnih padeža: *introiti* mjesto *introitus*, *communia* mjesto *communiones*, još je napisao pogrešno red dijelova mise. Njegov raspored je ovaj: Introiti, Alleluia, Communia, Offertoria, Graduali, Tractus, a trebalo bi stajati: Introitus, Gradualia, Alleluia, Tractus, Offertoria, Communiones.

Antifonar

Kratica DA 1.

Zborniku nedostaju korice i naslovna stranica, te na prvoj stranici počinje: *Sabbato ante dominicam primam Adventus*. Zatim dolazi potpuni temporal, a sadržava oficije od prve nedjelje Adventa do zadnje po Duhovima. Ne nedostaje nijedan list. Na kraju završava: *Finis Antiphonarii Ferialis scriptum a patre et fratre Francisco Difnico a Sibenico, Ordinis Minorum regularis observantiae*. Na kraju nije napisao ni mjesto ni godinu, kad je izradio ovaj Antifonar. Zbornik ima 182 lista, format je 272/210 mm.

Ovaj antifonar ne razlikuje se od onih iz XIII. i XIV. st. ni po svome sastavu, ni po grgurevskim melodijama. Jedino je skraćen tako, da ima čitave oficije samo za ove dane: Božićne blagdane, Tri Kralja, tri zadnja dana Velikog tjedna, prvi, drugi i treći dan Uskrsa, Uzašašće i tri prva dana Duhova, za nedjelje Adventa i Korizme ima antifone »ad horas minores«, a za obične nedjelje kroz godinu ima samo antifonu »ad *Benedictus*« i »ad *Magnificat*«.

Skraćivanje antifonara i graduala započelo je već u XIII. st., a u XV. st.[16] je već, kao što ga vidimo, u Divnićevim koralima. U antifonarima franjevačkog samostana u Hvaru i Kamporu, pa u nadodacima korala Sv. Frane u Zadru nalazimo čitav oficij pjevan samo za velike blagdane, dok za nedjelje i ostale dane nalazimo jednako kao kod Divnića.

[16] P. Euseb. Clop, Le chant dans le Ordre seraphique, Solesmes, 1908, 30.

Kratica DAG

Knjiga je bez korica, a vez raskliman. Nedostaju stranice 1–18, 21–26, dalje je knjiga potpuna. Na zadnjoj stranici 192 nalazimo istaknutim slovima *Finis*, ali nema potpisa ni datuma. Zbornik sad ima 85 listova, format: 272/210. Do stranice 137 koralne napjeve piše na 5 crvenih crta, poslije toga pa do kraja piše na 4 crte.

Po sadržaju to je jedna eklektična kompilacija graduala i antifonara, i to: oficij Imena Isusova; na str. 18 do 21 su antiphonae *ad vesperas et laudes;* na str. 26 je *Offertorium i Communio.* Zatim dolaze potpuni oficiji, a iza svakog oficija misa ovih franjevačkih svetkovina: Sv. Ante, Sv. Klare, Rane Sv. Frane, blagdan sv. Frane. Za *festum s. Didaci* ima samo antifonu »ad *Vesperas*« *i* »*Laudes*«. Iza ovog dolazi misa bez ikakva naslova: *Cognovi Domine*, a to je misa *de Communi non virginum.* Sad dolaze svetkovine, koje imaju samo antifone *ad Laudes et Vesperas* i svoju vlastitu misu, a to su:

Ludovici de Tolosa, Angeli Raphaelis, Gabrielis Archangeli, Santorum Angelorum Custodum. Na kraju je *Alleluia et versus* za misu S. Ludovici confessoris.[17]

FRAGMENTI DIVNIĆEVIH KORALA

Fragment 1. je naslovna stranica graduala: *Commune sanctorum*, a datiran je: *In conventu s. Francisci Jadrae. Anno MDCLIII. die vero XX. septembris.* Istog dana datiran je i njegov Dg 2. Fragmenat je Sanktoral graduala iz 1653. Prema tome Divnić je napisao još jedan volumen graduala, kojemu je naslovna stranica fragment 1. Taj zbornik sa Dg 1. i Dg 2. sačinjavao je kompletni gradual.

Fragment 2. i 3. su istog formata kao i fragment 1. Ovi sadržavaju misu posvećenja crkve i misu za mrtve. To su dakle fragmenti graduala *de Communi.* Ovaj dio *de Communi* mogao je biti uvezan u poseban svezak, a isto tako mogao je biti sastavnim dijelom graduala de Communi sanctorum.

Mi smo vidjeli njegov antifonar. Tome nedostaje sanktoral i »de Communi sanctorum«. Bez ovog dijela ne može biti nijedan kor, prema tome je Divnić sigurno napisao još jedan svezak antifonara.

Kantual iz 1664. sadržava dionice od *tenor secundus.* Kao nadopunu ovom svesku Divnić je još sigurno napisao drugi svezak kantuala kao

[17] U mnogim koralima XV. st. pa dalje naći ćemo oficij i misu skupa, samo tada se ne pišu note za čitav oficij, nego samo za neke dijelove. To ćemo naći osobito u nadodacima. U Biblioteca Marciana Venezia nalazi se codex II. Lat, gdje je skupa antifonar, gradual i Kyriale. Sličnu kompilaciju naći ćemo u jednom koralu franjevačkog samostana u Hvaru.

tenor primus. Iz gornjeg izlazi, da je Divnić napisao barem još tri zbornika korala, koji su potpuno ili djelomično propali. Ukupno je napisao najmanje jedanaest zbornika korala.

Divnićevi dodaci u starim antifonarima i gradualima Sv. Frane u Zadru.

Na prekretnici XIII. i XIV. st. franjevački samostan sv. Frane u Zadru obogaćen je predragocjenom zbirkom koralnih zbornika.[18a] Tu su tri sveska graduala ukrašenih i napisanih u stilu bolonjske škole, pa pet svezaka antifonara sa minijaturama padovansko-predgiottovske škole. Zbornici su velikog formata, napisani na pergameni i izvrsno uščuvani. Često su u ovakvim sredovječnim koralnim zbornicima korektori XVII. st. iskvarili koralne napjeve, jer su ih htjeli ispraviti prema medicejskom gradualu iz 1614. i 1615. Zadarski zbornici bili su pošteđeni od takvih »ispravaka«, ali liturgijski tekst je na mnogo mjesta nadopunjen ili ispravljen prema promjenama, što su nastale u toku vremena. Osim toga isti ispravljač je nadodao i nekoliko tekstova sa koralnim napjevima, ali nikad prema medicejskom, nego samo prema rimskom koralu. Očito je, da je sve ispravke i nadopune teksta kao i koralnih napjeva napisao jedan isti pisar, jer se posvud vidi isti ductus, ista tehnika, iste forme. Godinama sam tražio trag imenu ili osobi tog marljivog korektora. Sretni slučaj me je namjerio na prof. dr. Josipa Badalića, koji me je upozorio na brojne zbornike Divnića u franjevačkoj biblioteci u Zadru. Prva knjiga, koju sam otvorio, bio je Kantual iz 1654. g. sa naslovnom stranicom, koju vidimo u prilogu E. Već na to prvoj stranici vide se značajna slova Divnićeva. Tu su majuskule u formi versalia: M, S, G, P, F. Sama ta slova već sigurno pokazuju ruku Divnićevu. Kod tih slova značajne su forme dvostrukih poteza, osobito kod M, pa S sa dva obrnuta i zakvrčena polukruga. Od minuskulnih slova značajno je *a* sa ravnim vlaknastim potezom, koji zatvara donji luk, pa *e*, *g*, *c*, *r* i oblo *s*. Sva ova minuskulna i majuskulna slova iz njegovih zbornika odgovaraju posve onima u ispravcima i nadodacima. Divnić kao pisar po zvanju imao je svoje ustaljene forme, koje je on izvodio lako i bez osobite pažnje, pa je stoga tim lakše utvrditi njegovu ruku.

Njegovi nadodaci u starim koralima su raznovrsni, pa ih možemo podijeliti u tri grupe. U prvu grupu pripadaju obrasci misa ili oficija naknadno uvedenih. Te je dijelove napisao na različite načine. U antifonaru E folio 152 napravio je palimpsest i na njemu napisao novi tekst. U grad. D umetnuo je na papiru sekvenciju *Dies irae*. Drugi put pisao je na pergameni, tako u grad. D fol. 148 i 149 je misa za mrtve, zatim dolazi misa sv. Šimuna, pa Tijelova. U antifonaru E, fol. 212 je oficij sv. Joakima. U antif. F, fol. 163–167 umetnuo je oficij Trojstva. Ove di-

[18a] O starim koralima franjevačkog samostana u Zadru vidi Hans Folnesics, Die illuminierte Handschriften in Dalmazien, Leipzig 1917; A. Matijević, Porijeklo renesansnih psaltira franjevačkog samostana u Zadru, Radovi Instituta J. A. u Zadru, knjiga II.

jelove pisao je zbijeno, štedeći prostor, te mu je sve ispalo siromašno i neugledno. Zbirku antifona od 18 stranica napisao je na debljem i finijem papiru, velikog formata i umetnuo u Himnarij Frane Bruggisa.[18b] Na svakoj stranici postavljao je 7 crtovlja, kao što se nalazi u starim gradualima ili antifonarima, te je tu imao prostora i mogućnosti da se pobrine za estetsku stranu. Tu je pisao sa većom ambicijom, slova dosta veća, oblija i jasnija, te je postigao ljepši izgled pisma nego u ostalim svojim djelima.

U drugu grupu pripadaju brojni Gloria Patri et Filio, što je pisao pri dnu stranice, pa neke antifone na palimsestima, gdje je najviše kvario estetski izgled onako umjetnički izrađenih stranica. Prije svega grubo je i nepotpuno brisao stare note i slova, zatim je stavljao svoje note i slova, čime je pravio pravi kontrast originalnom pismu.[19] Treću grupu sačinjavaju njegovi ispravci pojedinih riječi, gdje je brisao stari tekst i pisao novi.[20]

DIVNIĆ KAO PISAR

Sada ćemo promatrati njegov način pisanja liturgičnog, a zatim koralnog teksta.

Opći izgled njegovih djela uvijek je jednak. Na svakom listu najprvo sa šiljkom napravi luknje i tako porazdijeli stranicu na jednake razmake za crte. U koralnim zbornicima uzima 4 crte za note, a u mezuralnim 5, dvije ostavi za liturgični tekst, te na svakoj stranici postavlja 7 crtovlja. Čitavi prostor, što ga ima ispisati, omeđi sa sve četiri strane crnim crtama. Praznog prostora s gornje i donje strane stranice ostavlja nešto više od dva centimetra, a postrani nešto više od jednog centimetra. U svim kodeksima papir je loš, hrapav i slabo izrezan.

Paginacija teče uvijek po stranicama, ispisana crnilom i arapskim brojevima. Pri paginaciji pravi mnogobrojne pogreške. Navest ću samo slučaje iz graduala 1652. godine. Tu je preskočio brojeve 21 i 108, a od 154 skočio je na 165. Broj 304 ispisao je dva puta redom. Mjesto 311 piše 3011, pa tako ide sve do 3019, ispravio se kod 320, te išao dalje 321, 322.

Pismo je obla humanistika sa uglastim primjesama gotičke psalterialis, kakva je živjela u XVI. i XVII. st.[21] U gradualima inicijali su napisani kapitalom i crvenom bojom, a zapremaju prostor od dvije crte, ali ne-

[18b] Frane Bruggis sakupio je i sastavio iz najboljih koralnih rukopisnih zbornika čitav antifonar, gradual, psalterij i himnarij, te sve to štampao u Veneciji od 1498. do 1504. Svaki svezak njegovih korala smatra se velikom dragocjenošću.

[19] *Gloria patri* napisao je u: F, fol. 75, H, fol. 26, 36, 52, 99, 100, 103, 105. Nove antifone na palimpsetu napisao je u E, fol. 198: *Illuxerunt coruscationes*, 198: *Quam dilecta tabernacula*, 211 do 212: *O sacrum convivium.* u F, fol. 105 *Montes Gelboe.* 155 do 157 *antiphonae quator temporum septembris.*

[20] Takvi ispravci nalaze se u E, f. 5, 18, 163, 189; u D, f. 94; u G, f. 177, 181. Ispravci riječi izvršeni su prema reformi brevijara, koju je izvršio Pio V, g. 1568.

[21] C. Paoli, Paleografia latina, Firenze str. 34, ovakvo pismo nazivlje *gotica corale.*

maju nikakva uresa ni minijatura. U ovim inicijalima i versalijama očito se povodi za formom inicijala starih zadarskih psaltira M. i L. Dosta je usporediti E, O, uncijalno M i D, da se to zapazi. U antifonaru i kantualima piše inicijale poput mletačkih versalija XV. stoljeća sa zapletenim, kovrčastim i širokim linijama.

Divnić je pisar po zvanju, ali iz doba, kad je pisarska umjetnost već bila zamrla, te nije čudo, što njegova slova nemaju ni elegancije poteza ni jednakosti forme, a niti sigurnog duktusa, kako ga imaju pisari XIV. i XV. stoljeća. On radi sa mnogo manje estetskog osjećaja, slova su mu grubih poteza, neugledno postavljena i često nakrivljena lijevo ili desno. Čak i samo crnilo mu je hrapavo i bez sjaja.

Iz psalterialis uzeo je Divnić čitav sistem kratica, ali ih piše nejednako, pa time otežava čitanje. Tako u gradualu iz 1653. *introitus* skraćuje *ovako*: *Introi*, strana 13, *Introit*, strana 72, *Intr.* strana 20, *Int.* str 21; *communia* skraćuje *co*, 13; *com* 16; *con* 22; međutim *co* je kratica za: *confessor*, *commune* i *commemoratio*. *Confesor* skraćuje *co* 16, *cofe* 56, *cofes* 20. *Virginis* skraćuje: *Virgin*, 15, *virg*, 56, *vgn* 57; *vr* 58. Što pojedina kratica označuje, to se može tek iz konteksta razumjeti, a ima slučajeva, gdje je i to teško. U rubrikama, razumljivo, kratice su mu brojnije nego u tekstu i pisane slobodnije.

VARIJANTE U DIVNIĆEVIM RUBRIKAMA

Stari pisari morali su isto tako tačno prepisivati crvene rubrike, upute i obavljanje liturgijskih čina, kao i sami liturgijski tekst. No u rubrikama u katoličkoj crkvi dugo nije bilo jedinstva, jer su pojedini biskupi, crkve i samostani sami za sebe stvarali neke rubrike. Franjevci su za sebe uspostavili jedinstvo rubrika već u XIII. stoljeću. Njihova redakcija rubrika bila je postepeno proširena na čitavu crkvu,[22] tako da su u XVI., a pogotovu u XVII. vijeku, rubrike bile stilizovane, kako ih mi danas nalazimo u liturgičkim knjigama. Pisari nijesu smjeli kod prepisivanja praviti nikakve varijante.

U Divnićevim koralima nalazimo mnogobrojne varijante u stilizaciji rubrika. Jedne razlike se nalaze među njegovim koralima i starim zadarskim XIII. stoljeća, a druge među rubrikama njegovih vlastitih korala. Smatram, da ne bih smio mimoići ove varijante, te ću u idućem obrascu usporediti 3 rubrike iz dvaju njegovih graduala zadarskog graduala B i današnjeg Editio Vaticana u Liber Usualis.

Uspoređujući rubrike zadarskog graduala B sa onima u Editio Vaticana nalazimo neke varijante, i to različite naravi: jedne su jezične ili stilske, a druge su liturgijske. Tako u gradualu B stoji *finiat*, a u Editio Vat. *finiatur*. U drugoj rubrici u gradualu B: *totaliter vel in parte*, Editio Vat.: *vel omnia vel pars*. U 3. rubrici gradual B ima: *ter exaltando*, Editio Vaticana: *ter elevando*.

[22] Aurelian van Dijk, Il carratere della correzione Aimoniana, Ephemerides liturgicae, LXIII–LXIX, str. 340; Arsen Le Carou, Le bréviaire romain, Paris 1928.

Divnićev gradual iz 1652. g.[23]	*Divnićev gradual iz 1654. g.*	*Gradual B Sv. Frane u Zadru*	*Editio Vaticana Liber usualis 1936.*
1. Sivero precedentes antiphone non suffitiant repetantur quousque ramorum fiat distributio. Ad porta Ecclesie. str. 185.	nema ad januam ecclesie str. 220.	Si vero precedentes antiphonae non sufficiant repetantur quousque ramorum distributio finiat. CLXIIIr	... quae si non sufficiant, repetantur quousque ramorum distributio finiatur. str. 584.
2. Interum dum fit adoratio Crucis cantantur improperia, et alia que sequuntur vel omnia vel pars eorum prout multitudo adorantium vel paucitas requirit, hoc modo duo cantores in medio Chori cantant: str. 20.	Cantantur improperia quae sequuntur. str. 244.	interim cantantur improperia et alia quae sequuntur totaliter vel in parte prout multitudo adorantium vel paucitas requirit. Duo fratres ex parte ebdomadarii cantant in medio chori: str. 188v.	Dum fit adoratio Crucis, cantantur Im properia, et alia quae sequuntur, vel omnia vel pars eorum prout multitudo adorantium vel paucitas requirit, hoc modo: Duo cantores in medio chori cantant: str. 704.
3. Finito Kyrie incipit sacerdos solemniter Gloria in excelsis deo, quo finito, et post epistolam ipsemet Sacerdos incipit absolute Alla. et totum decantat ter elevando vocem gradatim et Chorus quamlibet vicem in eodem tono repetit illud, idem postea chorus prosequitur: str. 218.	Finito Kyrie incipit Sacerdos solemniter Gloria in excelsis: quo finito et post Epistolam ipsemet sacerdos incipit absolute Alla. et totum decantat elevans vocem gratim et Chorus post qualibet vocem: str. 159.	Finito Kyrie sacerdos incipit solempniter Gloria in excelsis ... Finita epistola sacerdos qui cantat missam solus incipit Alla. et totum decantat ter exaltando vocem gradatim et Chorus post quamlibet vicem in eadem voce repetit illus idem. postea Chorus: Confitemini cantatur communiter. str. 208v.	... quo finito Celebrans incipit solemniter Gloria in excelsis, et pulsantur campanae. Finita Epistola Celebrans incipit Alleluia. et totum decantat ter, elevando vocem gradatim et Chorus post quamlibet vicem in eodem tono repetit idem. Postea Chorus prosequitur. str. 759.

[23] Prva rubrika uzeta je iz procesije na *dominica palmarum*, druga iz mise na Veliki petak, a treća iz mise na Veliku subotu.

Varijante liturgične naravi su ove: U 2. rubrici, u grad. B: *duo fratres ex parte ebdomadarii*, u Editio Vat. *duo cantores in medio chori*. U 3. rubrici gradual B ima: *Sacerdos incipit*, Editio Vat. *Celebrans incipit*. Varijante ove vrste morale su nastati, kad je Rimska crkva preuzela franjevačke rubrike. Tad je logično mjesto *fratres* moralo doći *cantores*, koji mogu biti i svjetovnjaci. Mjesto *sacerdos* došao je *celebrans*, jer se to odnosilo i na biskupa, koji je u određene dane bio celebrans.[24]

Nas u prvom redu zanimaju varijante u Divnićevim gradualima. Prije smo utvrdili, da je Divnić svoj gradual god. 1652. prepisao iz graduala Sv. Frane u Zadru. Taj zaključak smo stvorili, utvrdivši u jednom i drugom gradualu jednaku strukturu koralnih motiva i fraza. S druge strane što je bilo naravnije, nego da Divnić svoj gradual prepiše iz onog, koji je svaki dan imao pred očima, iz kojega je pjevao i druge učio pjevati? Navedene pak rubrike vode nas do drugog zaključka. Usporedivši rubrike Divnićeva graduala 1652. sa onima u zadarskom gradualu B i onima u Editio Vaticana, bjelodano izlazi, da se Divnićeve rubrike slažu sa Editio Vaticana, a ne slažu sa onim u zadarskom gradualu B. Iz ovog mora izlaziti zaključak, da Divnić nije svoje rubrike prepisao iz graduala B, nego iz nekog drugog predloška.

Sad nastaje novo pitanje: da li je moguće, da su u jednom gradualu liturgični tekst i koralno pjevanje prepisani iz jednog predloška, a rubrike iz drugog? Na ovo pitanje moramo odgovoriti pozitivno. Kad usporedimo Divnićeve graduale iz g. 1652. i g. 1654., nesumnjivo ćemo zaključiti, da je u oba graduala litugični i koralni tekst prepisan iz istog predloška. Usporedimo sad rubrike dvaju spomenutih graduala u obrascu, što smo ga promatrali, pa ćemo vidjeti, kolika je razlika među njima, te ni u kakvom slučaju ne možemo uzeti, da su prepisane iz istog predloška. Do tog zaključka će nas dovesti promatranje i ostalih rubrika. Na isti način moramo misliti, da je Divnić koralne melodije prepisao iz zadarskog graduala, ali rubrike da je uzeo iz druge neke knjige.

U Divnićevim zbornicima nalazimo jezične griješke. Evo ih po grupama.[25]

U prvu grupu ubrajamo griješke, koje je najlakše opravdati: *tempore pestris* mjesto *tempore pestis*, Dg. 2, str. 115. *necessita* mjesto *necessitas*, Dg. 2, str. 93. Kod: *usque ad* često izostavlja *ad; fui* mjesto *fuit*, u: *qui fuit prima februarii*, Dg. 2. str. 20; *lita*, bez oznake kratice u riječi *litaniae; post qualibet vocem* mjesto *post quamlibet vicem*.

Griješke ove vrste možemo uzeti kao lapsus calami, griješke nepažnje, radije nego neznanja.

[24] Tako u gradualu osorske katedrale nisu bile ispravljene riječi *fratres, sacerdos*. Vidi A. Matijević, Zadarsko porijeklo korala osorske katedrale, str. 281, Radovi Instituta J. A. u Zadru 1954.

[25] Ovdje ćemo citirati Divnićeve zbornike sa kraticama: Gradual iz 1652.–Dg 1, Gradual iz 1653.–Dg 2, Gradual iz 1664.–Dg 3, Antifonar de tempore –DA, Antifonar-gradual–DAG, Kantual 1645.–DK 1, Kantual iz 1654.–DK 2.

Druge vrste su griješke u *nastavku:*
precedente mjesto *praecedentes,*
ad porta mjesto *ad portam,* Dg 1, str. 185.
ante benedictione mjesto *ante benedictionem,* Dg. 1, 75.
post epistola, mjesto *epistolam,* Dg. 1, 218.
ad janua mjesto *ad januam,* Dg. 3, 220.

Za ovakve slučajeve možemo kazati, da je pisar zaboravio postaviti znak kratice. No, ima drugih pogrešnih završetaka, koji se ne dadu tako opravdati:
introiti mjesto *introitus;*
graduali mjesto *gradualia;*
offertorii mjesto *offertoria;* Sve ove slučajeve nalazimo u indeksu Dg. 3.
communia mjesto *communiones.*
aliud in comune mjesto aliud in communi, Dg. 2, 41.
in natalis mjesto in natali, Dg. 2, 4.

Zbog ove zadnje vrste ne možemo ni prve griješke, gdje nedostaje *m* ili *s,* tumačiti kao slučajeve nepažnje.

Česti su slučajevi griješaka sa udvostručenim konsonantima:
ressumit mjesto *resumitur,* Dg. 3, 218.
comuniones mjesto *communiones,* Dg. 2, u Indexu.
comune mjesto *commune,* Dg. 2, 46.
coligite *mjesto colligite,* DA, 184.
Eclesiae mjesto ecclesiae, naslovna stranica Dg. 1.

Česta je također zamjena *t* sa *c:*
suffitiant mjesto *sufficiant,* Dg. 1, 185.
leticia mjesto *laetitia, consolacio* mjesto *consolatio;*
tercia mjesto *tertia, spetiale* mjesto *speciale.*

U *Gradualu* 1653. u kazalu je ova rečenica: *Index rerum continendarum.* Krupna stilistična griješka!

Kako ćemo rastumačiti toliku raznolikost u njegovim rubrikama? Moramo znati, da je Divnić po svom redovničkom položaju morao strogo opsluživati pravila, a pogotovu rubrike, koje su se smatrale svetinjom. Kako rastumačiti njegovu toliku slobodu u pisanju samih sakralnih rubrika? Kako još da razumijemo tolike griješke u latinskom jeziku, koje direktno upućuju na njegovo nesigurno poznavanje početnih elemenata latinske gramatike? Ipak je to bio čovjek od položaja, koji je barem zadnje godine svojih nauka proveo u Italiji!

Pitanje na prvi pogled izgleda zapleteno, ali kad ispitamo, u koju svrhu je pisao svoje korale i način, kako ih je pisao, onda nerazumljivosti nestaje.

Ispitajmo najprije svrhu, za koju je Divnić pisao svoje koralne zbornike.

Znamo sigurno, da je neke svoje zbornike napisao u Zadru, a druge u Piranu. Prema zapisnicima kapitula Provincije sv. Jeronima, prema razmještajima redovnika po samostanima, koji se još danas čuvaju, izgleda, da i nije djelovao u drugom samostanu osim u ona dva, a život je za-

vršio u Krapnu. Svi zbornici, što ih je on napisao, čuvani su do zadnjeg vremena u Krapnu, te zaključujemo, da je on svoje zbornike nosio sa sobom. To je on i mogao učiniti kao franjevac. Vlastiti rukopisi bez komercijalne vrijednosti su jedini predmet, kojim franjevac može slobodno raspolagati. Ovu okolnost moramo imati pred očima, ako hoćemo razumjeti neke pojave u Divnićevim zbornicima.

Vidjeli smo, da je Divnić prepisao najmanje tri graduala »de Tempore«, dakle iste, koji se nisu našli u samostanima, gdje ih je pisao, nego u samostanu, gdje je umro. To znači, da ih nije napisao za neki određeni kor, nego za sebe i svoje pjevače. To nadalje znači, da on svoje zbornike nije napisao u službene svrhe, nego za svoju privatnu uporabu, kao pomagala za poduku i izvođenje crkvenog pjevanja. Stoga on nije morao prije uveza i uporabe svojih zbornika predati ih jednoj komisiji na reviziju, te su pogreške i razlike u tekstu ostale i dalje. Budući da njegove knjige nisu imale nego privatni karakter pomagala pri pjevanju, to i rubrike nisu imale svoju prvotnu važnost i čvrstoću, pa ih je mogao pisati, kako je htio, skraćivati, pa čak i izostavljati. Tako vidimo, u gradualu iz 1654. prva rubrika je naprosto ispuštena, druga je skraćena na par riječi, treća skraćena nešto manje. To skraćivanje rubrika u gradualu 1654. izvršeno je od početka do kraja zbornika, samo neka je rubrika više, a neka manje skraćena. Sad nam nije teško razumjeti, zašto Divnić, prepisujući g. 1652. svoj gradual iz zadarskog, nije odatle prepisao rubrike.

Divnić je pisao svoje koralne zbornike neslužbeno, u privatne svrhe, pa ih je pisao brzo i bez osobite pažnje. Njegov savremenik i drug u samostanskoj službi fra Bone Razmilović svoja dva psaltira na Poljudu izradio je za 25 godina, a Divnić je od 1645. do 1664. napisao najmanje 11 zbornika. Gradual iz 1652. zgotovio je od 1. V. do 30. XII. 300 stranica dogotovio je za 8 mjeseci. Kad se pomisli, da je jedan gradual teže prepisati nego polovicu psaltira, onda nam nije čudno, da je u žurbi napravio tolike griješke. Kad znamo, da je pisao brzo i za svoju privatnu uporabu, brojne griješke postaju nam razumljivije, te prvu grupu griješaka lako možemo pripisati brzini. *Pestris* mjesto *pestis*, *vocem* mjesto *vicem* možemo lako označiti kao lapsus calami. Kao što je iz nepažnje i u brzini napravio ovakve griješke, tako je mogao i napraviti i još koju iz drugih grupa. Ipak sve griješke ne možemo objasniti prostom nepažnjom. Čovjek, koji je na svakoj svojoj knjizi ambiciozno slikao svoj veliki grb i do tri puta ispisivao svoje ime i prezime sa svim časnim titulama i oznakama, nije radio bez ikakve ambicije. Zar bi mogao pisar po zvanju, koji je toliko ponosan na svoj rod i zvanje, tako lako podnijeti tolike krupne griješke? Zar bi on godinama mogao čitati, trpjeti i dopustiti, da i drugi gledaju njegove griješke? Pisar, koji je napisao i godinama mirno gledao griješke: *ante porta*, *post epistola*, *introiti*, *communia*, a nije ih ispravio, očito nije osjećao njihovu nepravilnost i pokazao je jasno svoju nesigurnost u latinskoj gramatici. Ali možemo ići i dalje. Griješke u Divnićevim koralima pokazuju, da ni njegova sre-

dina nije bolje poznavala latinskog jezika i njegovih ljepota, jer bi inače njegovi drugovi bili sami ispravili ili tražili, da se isprave barem najkrupnije griješke.

U objema zaključcima nas utvrđuje značajna odluka provincijalne skupštine od 2. VI. 1665. u Verudi.[26] Povjerenik generala franjevačkog reda, obavivši kanonsku vizitaciju čitave Provincije, upoznao je njeno stanje i prilike. Predsjedajući skupštini izložio je, kako je našao u Provinciji slabo poznavanje latinske gramatike i jezika te je predložio skupštini, da zamoli generala Reda, da bi iz irskog samostana svetog Izidora u Rimu poslao u Zadar jednog redovnika, koji bi podučavao mladež latinskom jeziku. Skupština je primila prijedlog jednoglasno. Nepoznavanje dakle latinskog jezika bilo je opće u Provinciji, kad se u njoj nije našao niti jedan dobar znalac latinskog jezika, nego ga je trebalo potražiti u inozemstvu.

Divnićeve brojne jezične griješke pripisat ćemo brzini i nedovoljnoj pažnji, kojom je radio, ali i nedovoljnom poznavanju latinskog jezika.

KORALNI NAPJEVI

U rubrikama i indeksima, koje je sastavljao sam Divnić, našli smo mnogo griješaka razne vrste, užurban i površan rad, pa raskliman red. Koralni pak napjevi pokazuju drugu sliku; savjesnost, razumijevanje i tačnost.

Usporedio sam koralne napjeve njegova Graduala iz 1652. sa onima u gradualu Sv. Frane u Zadru, (kodeks A i B), i nisam naišao ni na jedan slučaj, koji bi mogao označiti kao griješku. Među ovim gradualima ne samo da postoji jednakost u melodiji, nego i u grupaciji pojedinih neuma i fraza. Čak i okomice, koje dijele pojedine motive i fraze, nalaze se na istom mjestu. Zbog takve i tolike jednakosti među ovim gradualima ostao sam pri mišljenju, da je Divnić svoj gradual 1652. prepisao iz zadarskog, iako stilizacija rubrika pokazuje drugi izvor. Antifonar DA ne slaže se ni sa zadarskim, ni sa drugim poznatim dalmatinskim antifonarima. Slučajno imam veliki broj snimaka iz dvaju franjevačkih brevijara-antifonara, pisanih oko 1250. na 4 ili 5 crta, i to uglavnom srednje-talijanskim neumana, a nalaze se u Biblioteca communale Assisi, nr. 693 i 694. Usporedio sam brojne snimke ovih antifonara sa Divnićevim antifonarom DA. Iznenadio sam se. Divnić je neumu za neumom prepisivao iz asiških antifonara, tako da ne ostavlja ni najmanju sumnju, da su mu to bili predlošci. Već smo prije izvukli zaključak iz ovog, naime da je on učio u Italiji, a sad možemo povući i druge važne zaključke.

[26] Vladislav Brusić, Ljetopis Provincije sv. Jeronima, Rukopis zgotovljen 1949. čuva se u provincijalnom arhivu sv. Frane u Zadru.

Prepisavši mnogobrojne graduale i antifonare tako tačno, da se može lako utvrditi predložak, odakle je prepisao, on je pokazao i svoje veće poznavanje korala. Bez boljeg poznavanja korala nije moguće napraviti prijepise, kao što ih je on napravio. To će najbolje razumjeti onaj, koji je sam morao nekad prepisivati koralne kompozicije. Ako je pak on svoj antifonar neposredno prepisao iz spomenutih antifonara u Asizu, koji su pisani neumama, onda moramo zaključiti, da je njegovo poznavanje korala bilo iznad prosječnoga poznavanja korala jednog magistra kora. Moramo znati, da se u XVII. vijeku već nije znalo čitati neumatsko pismo, makar to bilo i sa razvijenom dijastematikom.

Divnić je za prijepis graduala i antifonala uzimao koralne knjige iz prvog franjevačkog vijeka, kad su poznavanje i izvedba bili još na visini. Ipak nije mogao izbjeći duhu vremena, te su primjetljive neke razlike između njegovih korala i onih s kraja XIII. stoljeća. U gradualu iz g. 1652. virga je izgubila rep, pa i u složenim formama kao flexa i porrectus. Romb je iščezao, te se Divnićeve melodije sastoje od punctum, koji je produžen u pačetvorinu. Početna i završna nota svakog stavka su jako produžene sa valovitim vodoravnim crtama. Neume: clivis, pes, porrectus, climacus i scandicus još se nalaze kod Divnića, samo ih piše u nešto promijenjenoj formi. Redovito piše na 4 crvene crte sa ključem na početku i custosom na koncu crte. Jedino u antifonar-gradualu DAG od prve do 138. stranice pisao je note na 5 crta. Odakle ova razlika? Već u XIII. stoljeću ima korala, koji su pisani na 5 crta, kasnije ih susrećemo još češće. Tako u dodatku antifonara E. Svetog Frane u Zadru pisar je koralne napjeve napisao na 5 crta. Zašto je tako u ovom slučaju pisao Divnić? Ne znam.

Način, kojim je Divnić pisao koral, učinio je ritam gdjegdje nejasnim. U prvom redu bez virga mogu se često neume krivo shvatiti. Na pr. scandicus + flexa može se uzeti kao pes + climacus ; climacus resupinus može se lako uzeti kao clivis + pes, i t. d. Kod odužih melizma pisar XVII. stoljeća teško će izbjeći, da nekad, što je spojeno, ne odijeli, a odijeljeno ne spoji. Tako je i s Divnićem. Koliko god je savjesno i sa razumijevanjem prepisivao stare zadarske korale, ipak su mu kadšto izbjegle griješke, koje smo prije naveli.

U gradualu iz 1664. još se više zapaža duh vremena, nego u onom iz 1652. Tu često nalazimo clivis napisan sa kosim širokim potezom, kako se počelo pisati već u XIV. stoljeću. U ovom gradualu je još češće preinačio neume, pa je scandicus + clivis pretvorio u pes + climacus, dok je torculus resupinus rastavio u 2 pes. Sada češće izostavi i one male okomice, što dijele fraze.

Što Divniću nije uspjelo izraditi svoje graduale i antifonare posve jednako onima iz XII. i XIII. stoljeća, to nam je razumljivo. Sjetimo se duha vremena! Baš dok je on pisao svoje korale, u Italiji se širila Editio Medicea korala, koja je koralno pjevanje povela posve krivim putem. Tu je koral bio osakaćen u pravom smislu riječi, što se ne može reći za Divnićeve graduale i antifonale. On ih je skratio, ukoliko nije ispisivao

nego samo jedan dio oficija, ali on nije pravio ni horizontalne ni vertikalne nutilacije: od virga tripunctis nije napravio nikad bipunctis ili od bipunctis nije pravio samo punctum. Nigdje nijesam našao, da bi on melizme bilo skraćivao, bilo na koji način izobličavao. Treba pogledati luksusno izrađene korale iz XIV. i XV. vijeka u crkvi S. Croce u Firenci, pa one u katedrali S. Pietro ili u Museo Civico u Bolonji, pa će se vidjeti djelovanje medicejskog korala. U tim koralima su tobožnji ispravljači XVII. st. iznakazili koralne melodije, da se jedva već mogu poznati. Divnić je mnogo radio na starim gradualima i antifonarima svetog Frane u Zadru. On im je čak ispravljao pojedine riječi liturgičnog teksta, ali je koralne melodije ostavio netaknute.

Mi smo rekli, da je Divnić u mlađim godinama, i to u dužem roku, bio vezan uz korale svetog Frane u Zadru. Zar taj uski kontakt s njima nije učinio, te je on bolje upoznao i zavolio starodrevno grgurevsko pjevanje?

Mi ne znamo, gdje je Frano Divnić učio grgurevsko pjevanje, ali njegova brojna djela pokazuju, da je on koralno pjevanje ne samo dobro poznavao i razumio, nego istinski volio. Neumorno je prepisivao uvijek nove zbornike koralnog pjevanja, ali ne da bi pokazao svoju vještinu, nego da bi svoj zanos prenio na mlade naraštaje, koje je odgajao u Zadru, Piranu ili kojem drugom mjestu. Njegovih 9 antifonara i graduala to jasno kazuju. Da li se Divnić svijesno odupro medicejskom gradualu, i da li je to smatrao deformacijom koralne umjetnosti, pokušat ćemo na kraju da na to dademo odgovor.

DIVNIĆEVI KANTUALI

Pored navedenih graduala i antifonara Divnić je napisao još najmanje dvije zbirke liturgičnih napjeva sa cantus fractus. T osu njegovi *kantuali*.

Kantual iz 1645. g.

Kantual nema naslovne stranice, koja je sigurno otpala. Format 285 /210 mm. Počinje sa *Credo Conceptionis B. M. V.* Zadnja stranica je numerirana sa 263, ali zbornik nema nego 240 stranica, jer je stranice po svom običaju pogrešno brojio i ispisivao pogrešno brojeve. Zbornik je uvezan, ali je vez raskliman. Na naslovnoj strani korica ima franjevački grb, a na zadnjoj korici stoji plemićki grb Divnića. Na prvoj stranici tekst počinje sa inicijalom *P.* Unutar luka inicijala Divnić je napisao 1645. Tako tu imamo datum, kad je zbornik pisan. To je njegov najmlađi zbornik, za koji mi znamo. Potpisa nema na početku ni na kraju, ali nema nikakve sumnje, da je čitav zbornik napisao Frane Divnić.

Sadržaj Kantuala je ovaj:

Credo in festo	Conceptionis B. M. V. na strani	1
„ „ „	Anuntiationis B. M. V. „	5
„ „ „	Assumptionis B. M. V. „	10
„ „ „	Nativitatis B. M. V. „	14
„ „ „	Purificationis B. M. V. „	19
„ „ „	Praesentationis B. M. V. „	23
„ „ „	Visitationis B. M. V. „	28
In Nativitate Domini	„	32
In Circumcisione Domini	„	37
In Ressurectione Domini	„	42
In Epiphania Domini	„	46
In Transfiguratione Domini	„	51
In festo s. Marci Evang.	„	55
„ „ s. Matthei Evang.	„	59
„ „ s. Lucae Evang.	„	64
„ „ s. Clarae Virg.	„	68
„ „ s. Johanis Evang.	„	73
„ „ s. Petri Apostoli	„	77
„ „ s. Pauli Apostoli	„	82
„ „ s. Andreae Apost.	„	86
„ „ s. Jacobi Apost.	„	101
„ „ s. Thomae Apost.	„	105
In Ascensione Domini	„	105
In festo s. Jacobi Apostoli	„	113
„ „ s. Philipi Apost.	„	118
„ „ s. Bartolomei Apostoli	„	122
„ „ s. Simonis Apostoli	„	136
„ „ s. Thadei Apost.	„	140
„ „ s. Laurentii Mr.	„	144
„ „ s. Stephani Mr.	„	148
Sad od str. 152 do 171 dolazi pet Credo bez naslova		
Credo ad fugam: *Beata nobis gaudia:*	na strani	171
Credo bez naslova	„	175
Credo ad fugam: *Deus tuorum militum*	„	179
Credo bez naslova	„	183
In festo Virginum	„	187
Bolognese, Picenum	„	191
Credo in festo Angelorum	„	196
Credo in festo Archangelorum	„	200
In festo s. Francisci	„	204
In festo s. Bonaventurae	„	208
In festo s. Ludovici		2013!
Credo Todesco	„	217

Sad dolazi 7 Credo bez naslova,	„	222–250
Sanctus, Benedictus, Agnus Dei	„	255
Salve Regina	„	258
Tota pulchra	„	260

Kako se iz sadržaja vidi, ovaj kantual sadržava 54 Credo za pjevanje na razne svetkovine u toku godine. Naslove Creda je unijela neka kasnija ruka. Od ova 54 Credo 14 ih se nalazi u trećem kantualu, što se nalazi u crkvi sv. Frane u Zadru.

Kantual iz god. 1654.

Format: 290×215, ima 168 stranica, od toga je 154 napisao Divnić, a ostale je ispisala kasnija, i to nevještija ruka. Uvez kao u Kantualu 1645. Na prednjoj korici je grb Divnića, na zadnjoj franjevački grb.

Natpis na naslovnoj stranici je ovaj:

»Missae, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus dei, Salve Regina, Litaniae B. M. V. Responsorium Sti. Antonii de Padua et alia ut paret in indice sequenti. Omnia binis vocibus. Scripta per Patrem Franciscum Difnicum a Sico. Ordinis Minorum, Reg. Observantiae Provinciae Dalmatie.

Secundus Grb Divnića Tenor

ad usum Pris Fris. Francisci a Sico. Ordinis Minorum Regularis Observatiae Prov. Dalmatiae. Scriptum in Conventu Sti. Bernardini extra Pyranum die XX men. Augusti Anno Dni. M. D. C. L. IIII.

Sadržaj Kantuala je na prvoj stranici:

Credo	toni	carte
Sti. Antonii de Padua	2i	1
Sti. Didaci	pi	5
Sti Hieronymi	6i	9
Credo maius	pi	13
Sti. Hioseph	2i	17
Sti. P. N. Francisci	pi	21
Sti. Ludovici	pi	26
Nativitatis D. N. J. C.	5i	38
Sti. Bonaventurae	6l	42
Conceptionis Sme. V. M.	pi et 2i	46
Angelorum	5i	50
Sti. Bernardini	pi	54
Credo Ave maris stella	pi	59
Credo omnium sanctorum	pi	63
Credo Ste. Clarae vg.	pi	30
Credo Dominice	4i	67
Credo Sti. Michael	pi	82
Credo Ste. Elisabeth	pi	34

Credo Sti. Petri	6l	141
Credo Sti. Pauli	6i	145
Credo	2i	149
Rm. Sti. Antonii de Padua		72
Salve regina duobus vocibus		73
duo alie et Aue regina celorum		75
Kyrie, Gloria in excelsis 6i toni		79
Gloria in excelsis s. Francisci		87
Gloria in excelsis B. M. V.		97
Kyrie Gloa. Sanctus, et Agnus dei		108
Tota pulchra es Maria		101
Gloa. in excel: Sanctus et agnus Sti. Ludovici		103
Kyrie, Gloria, Credo binis vocibus cum Credo, et Agnus dei et Sanctus		118
Kyrie, Gloria, Sanctus et Agnus dei binis vocibus		127
Litanie B. M. V. vel Sanctorium: ternis vocibus. Tenor et Bassus A		133
Gloria in excelsis 7i Toni		137
Rm. Sti. Antonii de Padua		140

Credo 6i toni c. 142 et 145
Credo 2i toni 149.

Sadržaj u ovom Kantualu napisao je sam Divnić, a ja sam ga prepisao kako stoji, sa svim ortografskim i drugim griješkama. U sadržaju ima nepotpunosti i stvarnih netačnosti. Na pr.: U kazalu za stranu 108 veli: Kyrie, Gloria, Sanctus, Agnus dei, a izostavio je naslov mise, koji se nalazi na početku teksta: S. Joannis Baptistae. Međutim ni to nije tačno, jer Gloria nije napisana, iako je naznačena u kazalu i tekstu. Na strani 118 i 127 za dotične mise veli u kazalu: binis vocibus, a u tekstu nije napisan nego jedan glas.

Na str. 133 i 134 su troje litanije. Za prve ima dionicu tenora i basa, a u rubrici upućuje: »*Altum require in alio libro sub littera A*«. Za druge litanije ima dionice: altus i cantus, a u rubrici upućuje: *bassum et tenorem quere in alio libro sub littera* B«. Za treće litanije ima dionice tenora i basa, a u rubrici veli: »*Altum require in alio libro sub littera* D«. Na istoj stranici je *Veni creator Spiritus*. Tu je zabilježen jedan glas, a u rubrici: »*Bassum et tenorem require in alio libro sub littera* C«.

Na naslovnoj stranici čitava zbirka zabilježena je kao *tenor secundus*. Što sadržava tenor secundus? Cantus planus ili discantus? U kantualu 1645. zadnji komad je: Tota pulchra. Na lijevoj strani je niži glas tenor primus, a sadržava koralnu melodiju, na desnoj tenor secundus sa discantus. Credo Angelorum u ovom Kantualu, ima u nižem glasu discantus. U ovom Kantualu iz 1654. nalazimo na strani 74 do 78 tri Salve regina i jednu Ave regina. Tu svaki put u naslovu stoji *a due voci*, i svagdje je koralna melodija. Prema tome ne možemo sa stalnošću reći, što je Divnić razumijevao pod riječju tenor secundus.

Oba Divnićeva kantuala sadržavaju grgurevske napjeve, koji stoje između cantus planus i cantus mensuratus. Ta vrsta pjevanja zove se *cantus fractus*, što znači pjevanje lomljeno, a to zato, što se jedinice vremena cijepaju ili lome. U XIII. st. pod utjecajem menzuralne muzike stalo se i koralno pjevanje bilježiti sa notama određena trajanja: jedna longa vrijedila je za dvije brevis.[27] Dominikanac Jerolim de Moravia, koji je u Parizu podučavao teoriju glazbe, stao je s naučne strane tražiti, da se koralno pjevanje piše menzuralnim notama. U XIV. st. pored longa i brevis stali su pisati i semibrevis u obliku romba sa repom gore ili dolje.[28] Takvim notama je napisan IV. Credo u današnjoj Editio Vaticana, nazvan Credo *cardinal* ili *cardineum*.[29] U zadarskom gradualu D nalazimo ga u umetku iz XV. v. Kao što je tu napisan spomenuti Credo, tako je pisao Frane Divnić oba svoja kantuala. Teoretičari XV. i XVI. v. u Italiji i Njemačkoj nisu priznavali u koralu razliku između virga, punctum ili rombus, pa je time nastala još jača razlika između *cantus planus*, t. j. grgurevskog pjevanja i *cantus fractus*.[30] Cantus planus je bilježen notacijom, kakvu danas nalazimo u Editio Vaticana i kakvu vidimo u koralnim zbornicima XIII. i XIV. st. Cantus fractus stao se postepeno udaljivati od cantus planus ne samo u pismu i ritmici, nego u načinima i formama, kako ćemo vidjeti u Divnićevim kantualima. Učenjacima cantus fractus nije bio po volji, ali širi slojevi naroda su ga rado prihvatali.

Poslije IX. st. razvija se višeglasje pod imenom *organon*, zatim *diaphonia*, pa onda *discantus*, što se još uvijek smatralo grgurevskim pjevanjem.[31] Razvojem menzuralne muzike i višeglasja rodila se posebna vrsta muzike, koja se različito nazivala, prema različitom gledištu, s kojeg se razmatrala.[32] Zašto je grgurevsko pjevanje ili koral prozvan *musica plana*, to pisci tumače na razne načine. Wagner uzima, da se zove musica plana zato, što označuje donju melodiju u višeglasnom pjevanju. Niži glas, nazvan *tenor*, pjevao je koralnu melodiju u jednakim notama. Nasuprot melodiji u nižem glasu, gdje nije bilo razlika u trajanju nota, postavljala se u gornjem glasu kićenija melodija, koja je bila napisana

[27] Wagner, Neumenkunde, str. 371; Jahannes Wolf, Choral und Mensuralnotation, Leipzig 1913, u zbirci: Handbuch der Notationskunde, I. Teil, str. 154.

[28] Raphael Molitor, Nachtridentinische Choralreform, Bd. I, str. 85.

[29] A. Gastoué, Le chant du Credo, Revue de Chant Gregorien, XXXVIII. an. str. 116, tvrdi, da je Credo, nazvan *cardinal* ili *cardineum*, nastao u XV. st. Tako ga bilježi i Editio Vaticana, međutim isti Credo nalazi se u jednom Kyrialu iz 1365. g., koji se nalazi u Biblioteca Marciana Venezia.

[30] R. Molitor, Deutsche Choralwiegedrucke, str. 2.

[31] Ugo Riemann, Storia universale della musica, Torino 1938, str. 218.

[32] E. de Coussemaker, Histoire de l'harmonie an moyen âge, Paris 1852, v. II. str. 118. U analizi priloga koralne dionice nazivljem stalno *cantus planus*, dok dionicu, koja se prvoj suprotstavlja, nazivljem discantus. Riječ *discantus* označuje dionicu, što se suprotstavlja *cantus firmus*, ali može značiti i vrstu višeglasja. U analizi uzeo sam *discantus* kao dionicu, što se suprotstavlja koralnoj dionici.

prema pravilima menzuralne muzike. Odraz svega toga, što smo prije rekli, vidimo u Divnićevim kantualima.[33]

On bilježi note na 5 crvenih crta. Na početku crte postavlja ključ u koralnoj formi. Ako je ključ f na drugoj crti, onda će na četvrtoj crti napisati ključ c. Na kraju crte postavlja redovito custos. Note su mu po trajanju četverovrsne. Longa je u formi pravokutnika vodoravno položena. Brevis ima formu romba, semibrevis oblik romba sa repom, koji može biti potegnut gore ili dolje. U binarnoj dobi longa traje koliko dvije brevis, a dvije semibrevis koliko jedna brevis. Tako u prilogu D fraza 15 i 16, dvije brevis u gornjem glasu traju koliko jedna longa u donjem. U prilogu B, 13 i 18 vidimo, da 4 semibrevis traju koliko jedna longa. U kantualu iz 1654. u dvije Gloria i jednom Credu nalazi se još i minima u formi romba sa zavinutim repom. Četiri minime vrijede koliko jedna brevis ili dvije semibrevis.[34] Binarna ili dvodijelna dob često se mijenja sa trodijelnom ili trinarnom dobi. Prije no što će početi trodijelna dob, postavlja se veliki broj 3, vidi prilog D iza 25. Kad svrši trodijelna dob, prije nego započne dvodijelna, postavlja se C, no to se ne čini uvijek. Kad je dvodjelna dob, onda dvije breves vrijede koliko jedna longa, ali u trodjelnoj dobi jedna longa vrijedi koliko tri breves, a jedna brevis koliko tri semibreves. U prilogu D vidimo longa sa tačkom, a na drugim mjestima se nalazi i brevis sa tačkom. Tačka produljuje notu za polovicu njezine vrijednosti, kao što vidimo u prilogu D 25. Često se nalazi korona, ali ta ne naznačuje neko veće produljenje po volji, nego neko kraće produljenje. Tako u Kant. 1654. na str. 187 u Credo nad riječima Simul adoratur nad svakom notom je napisana corona, što očito ne znači produljenje svake note ad libitum, nego samo neko produljenje dotičnih nota.[35]

U kantualima nalazimo kao u koralu znak snizilice, ali nalazimo i povisilicu, kojom se povisuje 7 stupka, čime se formira dur ili mol ljestvica. Time se cantus fractus udaljuje od cantus planus. To povišenje vidimo jako istaknuto nekoliko puta u prilozima B i D.

Frane Divnić sa povišenjem sedme stupke nije mislio izići iz kruga starih crkvenih načina, pače je svakom Credo u kantualu iz 1654. stavljao i ton, kome pripada, kako smo to vidjeli u sadržaju dotičnog kantuala. Tako je *Credo Angelorum* označio: *quinti toni*, a *Tota pulchra*

[33] Wagner, Neumenkunde, str. 371.

[34] Divnićeva notacija u cantus fractus razlikuje se od francuske, njemačke i talijanske notacije. U Francuskoj punctum vrijedi kao brevis i jedinica vremena. U Njemačkoj jedinica vremena je virga, a zvali su je *virga caudata*. Romb ima polovinu vrijednosti nego virga caudata. Kad se romb nadoda virgi, ona dobije još polovinu svoje vrijednosti. U Italiji općenito virga vrijedi kao jedinica vremena, ali nekad mjesto nje nalazimo punctum. Kod Divnića punctum vrijedi uvijek kao jedinica vremena.

[35] Guidetti, Directorium chori, Romae 1582, uči, da corona nad notom bez tačke produljuje notu za polovinu, ako pak ima tačku, onda podvostručuje trajanje note. Guidetti je još napisao: Cantus ecclesiasticus officii majoris hebdomadae 1587, pa Praefationes in cantu firmo 1588. U ovim djelima zapravo iznosi pravila za cantus fractus.

označio je: primi toni, kako se i danas označuje. Ipak ostao je dosljedan povisivanju sedme stupke, pa čak i kod prolaznih modulacija. Nota finalis svakog tona je kao i u koralu, jedino u drugom tonu svršava na *a*, pa u četvrtom na *g*. Ambitus melodije teško je odrediti u pojedinim slučajevima, jer se ne zna uvijek, da li se radi o cantus planus ili o discantus.

Tonovi u Divnićevim kantualima, kao i u koralu, temelje se na izmjeni cijelih i polutonova u melodijskom redu. Crkvene tonove ne smijemo istovetovati sa *modi* u menzuralnoj muzici, kojih ima 6, a osnivaju se na 6 ritmičkih obrazaca. Njihov ritam je ovisan o tekstu, metrima i toničkom akcentu.

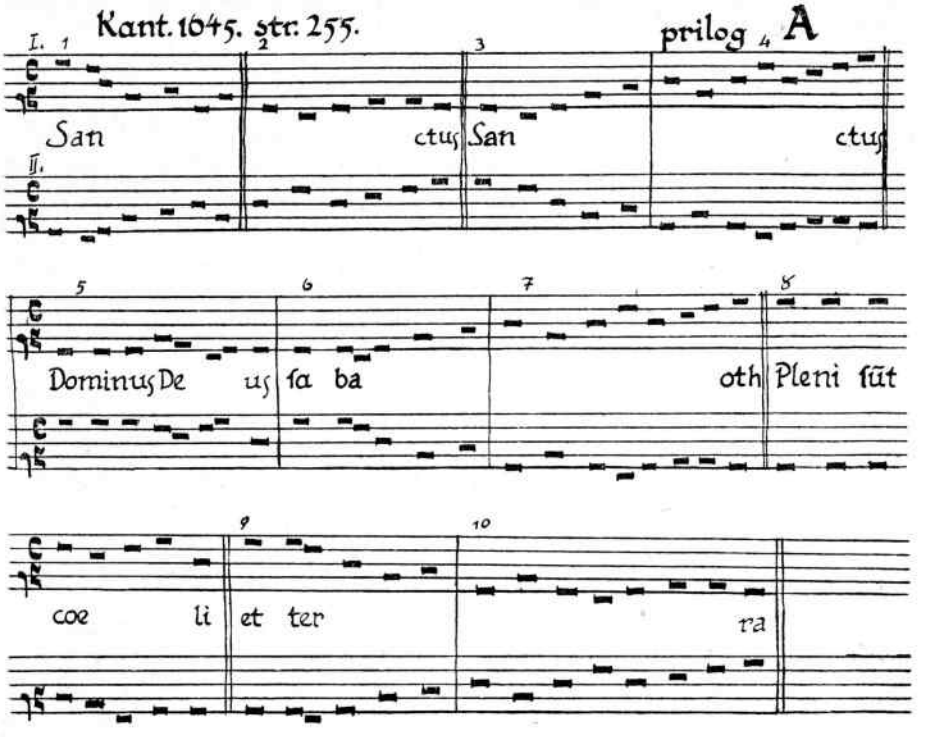
U četiri priloga donosimo primjere *dijafonije* iz Divnićevih kantuala. U svakom prilogu dijafonija je različitog tipa. U prilogu A, u jednom i drugom glasu melodija je sastavljena samo od punctus, te su sve note *longa*. Cantus planus i discantus se stalno križaju i izmjenjuju. U frazi 1 i 2 cantus planus je u nižem glasu, u frazi 3 i 4 istu melodiju preuzima gornji glas. U frazi 5, 6, 7 cantus planus je u gornjem glasu, a u frazi 8, 9, 10 je u nižem. U ovom prilogu discantus je primitivan, kreće se bez ikakve samostalnosti, pa i u paralelnim kvintama i oktavama.

U prilogu B jest responsorij *Tota pulchra* iz kantuala 1645., str. 260. Cantus planus napisan je na lijevoj strani i obilježen kao tenor primus. Na desnoj strani je discantus kao tenor secundus. Ovdje tenor secundus nije nikad preuzeo dionicu tenora prvoga, nego je stalno discantus, samo nekad ide poviše, a nekad ispod cantus planus. Cantus planus je sastavljen samo od nota longa, ali discantus je življi, te ima nekad dvije, a nekad i četiri note protiv jedne u C. planus. Tu nema uporednih kvinta ili oktava, a nalazimo i protupomak. Ovako je u istom svesku napisana antifona *Salve regina* u dva glasa i sa notama jednakog trajanja u cantus planus.

Zanimljiv je Credo nazvan *Angelorum* u pril. C., koji se u Editio Vat. nalazi kao Credo III. Njegov cantus planus nalazi se u kantualu iz 1645. str. 196, a discantus u kantualu iz 1654., str. 50. (Cantus planus označujemo CP, a discantus Dis). U CP izmjenjuje se longa i brevis. Ako malo bolje promotrimo koralni napjev, vidjet ćemo, da je ritam ovisan o deklamaciji teksta. Slogovi, koji se brže izgovaraju, stavljeni su pod brevis, a oni duži pod longa. Tako je već 1380. Henricus Kalkor tražio, da se u koralnom pjevanju longa, brevis, semibrevis pjevaju različito prema govoru: silabe, koje se brže izgovaraju, treba brže pjevati, dok one, koje se sporije izgovaraju, treba duže pjevati.[36] God. 1570. izašlo je prvo službeno izdanje *Missale romanum*, i tu se u uvodu traži, da se notacija i ritam ravnaju prema akcentu i deklamaciji teksta.[37] U ovom Credo angelorum tačno je izvršeno gornje pravilo, pa tu notacija označuje govorni ritam. Tu je CP uvijek iznad Dis. Melodijski Dis je bolje

[36] J. B. Thibaut, Monuments de la notation neumatique de l'eglise latine, Leipzig 1911, str. 82.

[37] Wolf Johannes, Choral und Mensuralnotation, c. d. str. 37.

Kant. 1645. str. 255.
prilog A
I.
II.
San ctus San ctus
Dominus De us sa ba oth Pleni sũt
coe li et ter ra

Kant. 1645. str. 260.
prilog B
I.
II.
To ta pulchra es Ma ri a To ta pulchra es Ma ri a
z ma cu la o ri gi na lis nõ ẽ ĩ te z macu la o ri gi na lis
nõ ẽ ĩ te Tu glo ri a Je ru sa lez Tu le ti ti a Jsra el

postavljen, nego što smo ga vidjeli u prilozima A i B, ali veće samostalnosti u ritmu još nema. U frazi 22 glasovi se ne slažu ritmički, u frazi 21 melodijski, a u frazi 23 ne slažu se ritmički ni melodijski.

Prilog D sadržava *Et incarnatus est* iz Credo *Conceptionis B. M. V.* U kantualu iz 1654. nalazi se gornji glas, a u onom iz 1645. stoji donji glas. Nije mi poznat ovaj Credo ni njegov postanak, ali nije teško uvidjeti, da se CP nalazi u gornjem glasu. Od svih priloga u ovom je melodija najživlja i najrazličitija. Ove vrste je najveći dio Creda u oba kantuala. Tu se izmjenjuju longa, brevis i semibrevis. Tu vidimo punktiranu longa i izmjenu dvodijelnih i trodijelnih dobi. U prvoj frazi je *a mol*, u drugoj već modulira u *d mol*. Raznoliki i živi ritam daje snage i privlačivosti čitavom komadu. Dis na više mjesta postiže svoju samostalnost, čestim i zgodnim protupomakom dobiva na snazi i doprinosi ljepoti čitave kompozicije. U frazi 24 ne slaže se gornji glas sa donjim: sve 4 semibreves pokreću se u noni. Odakle to? Nije teško razumjeti. Jedan kantual je napisan u Zadru, a drugi 9 godina kasnije u Piranu. Iako oba kantuala imaju dva navedena Credo ista, u ostalim dijelovima su različitog sadržaja. Prema tome oni su prepisani iz različitih predložaka, u kojima su se nalazile varijante, što smo zapazili u prilogu C i D.

S time smo začeli pitanje postanka ovih dvaju kantuala. Obje zbirke predstavljaju dva različita djela, te ih međusobom povezuje samó osoba pisara. Nadalje smo vidjeli u prilozima, da su njihove kompozicije različite naravi, a možda i različitog doba. Prema tome ovi kantuali nisu drugo nego jedna kompilacija, i to ne službenog, već privatnog karaktera. To znači, da je zbirku sakupio i poredao Frano Divnić kao zborovođa za svoje lične potrebe ili potrebe svoga kora.

Iz kazala smo mogli vidjeti veliki broj Credo. U kantualu iz 1645. ima ih 54, a u onom iz godine 1654. ima ih 23. Kantual iz 1654. sadržava dva Credo, koji se nalaze u onom iz 1645. U koru Sv. Frane u Zadru čuva se treći kantual, velikog formata 495/372 mm sa 116 listova, dobro uvezan. Sav je ispisan na bijelom tvrdom papiru. Tu se pored Kyriale i Sekvencija nalazi i 50 Credo pisanih u formi cantus fractus. Kantual nije potpisan ni datiran, ali je sigurno izrađen za veliki kor, pa zato ispisan velikim slovima poput onih u starim koralnim knjigama. Pisar je pisao kaligrafski i inicijale resio crtarijama pera u raznim bojama poput starih pisara. Po načinu pisanja teksta i nota nije daleko od Frane Divnića.

Kad je Divnić pisao svoj prvi kantual, bio je u Zadru i tu je sakupio prvu veliku kolekciju Credo. Od onih 50 Credo, što se nalaze u trećem kantualu, koji smo sad opisali, 26 ih se nalazi u Divnićevu kantualu, što ga je dogotovio u Zadru. S tog razloga možemo tvrditi, da je taj veliki repertoar druge polovine XVII. vijeka, što su ga naši pisari uvrstili u svoje kantuale, bio repertoar zadarskih zborova, jer ih ne bi bili toliko pisali, da ih nisu izvodili i pjevali.

Cantus fractus bio je u Dalmaciji vrlo omiljen, jer njegove kolekcije nalazimo po drugim samostanima, kao Rabu, Košljunu i Dubrovniku.

Kant.1645. str:196.
prilog C
I. 21
Patrez omñi po tentẽ
facto rẽ ce li z terre
visi bi liuz om niuz
II.
Kant.1654. str:50.
21
z invi si bi liu
Et ī unuz dominũ
Jesũ xp̃m fi li uz dei
22
23
vnigenitũ
Et ex p̃re natũ
ante omnia
se cu la

Kant.1654. str:48.
prilog D
I. 24
Spiri tu 25
Et incarna tus ẽ
de Spiritu sãcto
ex Mari a Virgine z homofact ẽ
II.
Kant.1645. str:1.
26 Guci fi xus
27
sub Po ti o Pi la to
28
Crucifi xus
et ti az p̃ nobis
sub Põ ti o Pi lato
passus z sepult ẽ

Čudnovato, da se ovakav koral širio osobito u XVII. stoljeću, kad je nastala reakcija protiv njega u prilog povratku originalnom grgurevskom pjevu. Tako je sinoda Krakovske biskupije 1621. zabranila koralne note bilježiti menzuralnom notacijom.[38] Franjevac Bartolomej iz Pize u svojim Statuta Ordinis Minorum, što je izdao 1664., dakle za života našeg Frane Divnića, kaže: »Budući da cantus fractus nije zakonito uveden od crkovnih vlasti, to braća, koja ga izvode, griješe, jer rade protiv uredaba i odluke pape Benedikta.«[39] P. Wagner, c. d. str. 377, veli, da se notacija u formi cantus fractus pojavljuje još i u XVIII. st. U Dalmaciji se održao u redovničkim korovima sve do potkraj XIX. st. O. Antonin Zaninović, dominikanac, rekao mi je, da su ga u dominikanskim crkvama pjevali još i za njegovih mladih godina.

Cantus fractus još i danas se po Dalmaciji čuva u mnogovrsnim misama, himnama i drugim napjevima, što se pjevaju u crkvama nekih sela i varoši. Sakupiti tu bogatu glazbenu ostavštinu, ocijeniti je i pronaći put, kako je do nas došla i širila se, prelazilo bi granice ove skromne rasprave, a bio bi predmet većeg, dubljeg i dragocjenijeg studija.

STAV FRANE DIVNIĆA PREMA EDITIO MEDICEA

Frane Divnić pisao je svoja djela jedan vijek i pol poslije izumijeća tiskare, u vrijeme, kad je pisarsko umijeće bilo pri zadnjim izdisajima, pa su njegovi zbornici pisani bez ikakvih literarnih, lingvističkih ili skriptorskih ambicija. Ipak za nas su to dragocjeni spomenici. Iako nije on svoje zbornike umjetnički izradio, ipak je on bio umjetnik. Cijeli svoj život posvetio je koralnoj umjetnosti, i to u doba, kad je ta grana umjetnosti na Zapadu proživljavala svoju dugu i tešku krizu, kad se bila uputila prema posvemašnjem diskreditiranju i deformaciji. God. 1614. i 1615. nakon ogromnog rada izašlo je glasovito medicejsko izdanje rimskog graduala, takozvana Editio Medicea, sa pečatom najvećeg autoriteta, pape Pavla V. Što predstavlja medicejski gradual? Zna se, da to nije neka liturgijska novost. Izdavači tog graduala nisu čak htjeli, da to bude ni koralna novost. Oni su htjeli izdati grgurevski gradual prema umjetničkom shvatanju i interpretaciji korala XVI. i XVII. st. Tu, dakle, glavnu riječ nisu imali liturgičari nego glazbenici. Ovi su dugom borbom i radom izvojevali službenu potvrdu svog shvatanja. Izraz toga je službena Editio Medicea. Dok je Divnić pisao svoje koralne zbornike i u starim zadarskim koralima pravio svoje ispravke i pisao nadopune, u Italiji, Njemačkoj, Francuskoj kao i na čitavom Zapadu pobjedonosno se širio medicejski koral. Prema njemu su se pisali i tiskali novi antifonari i graduali, a stari su se ispravljali. Divnić je napisao najmanje 9 zbornika graduala i antifonara, a starim koralima na-

[38] Raphael Molitor, Nachtridentinische Choralreform, sv. I. str. 85.
[39] Rassegna gregoriana, sv. I, str. 13.

dodao melodije za nove liturgijske tekstove. Ni u jednom slučaju Divnić se nije poveo za novom službenom strujom. Prema medicejskom izdanju nije napisao niti ispravio nijednu samu melodiju! Odakle tako čvrsti stav prema struji, kojoj se nije mogla oduprijeti niti umjetnička Italija? Možemo li kazati, da je Divnić u novoj struji i novom koralnom pjevu vidio umjetničko zastranjenje velikog stila, kao što to mi danas vidimo? Teško je na ta pitanja išta sigurno odgovoriti. Mi jedino možemo sa sigurnošću utvrditi, da su Divnić i njegova sredina u savremenoj umjetničkoj krizi shvatanja koralne umjetnosti sačuvali čvrsto svoj samostalni stav, te nisu podlegli zastranjenju, kome su podlegli drugi veći zapadni narodi.

Ovo odupiranje novom koralu ne može se rastumačiti samo sa stajališta komoditeta bilo Divnića, bilo njegove okoline. Naime da Divnić i njegovi nisu primili novi koral, samo da ne moraju novi prepisivati i učiti. Radišan čovjek, kao što je bio Divnić, ne bi bio žalio truda, kad bi u novom vidio nešto bolje. Od toliko knjiga, što je prepisao, bio bi barem neku prepisao prema novoj struji, da je u njoj vidio kakav napredak. Isto tako ne može se taj čvrsti stav rastumačiti konzervatizmom Divnića ili njegove okoline. Stari zadarski korali jasno svjedoče, kako su u Zadru spremno i skrupulozno primali i u svoje knjige unosili sve liturgijske tekovine. U čitavom zapadnom svijetu sve do potpune pobjede tiskare tekstovi novih liturgijskih svetkovina ulazili su u knjige sporo. Ako su uvedeni za 10 ili 20 godina, liturgičari su smatrali, da su to još uvijek brzo uvedeni. Inače znale su proći i stotine godina, dok bi neki novi liturgijski tekst našao svoje mjesto u svim liturgijskim knjigama. U Zadru je išlo brže. Oficiji Sv. Klare, Sv. Trojstva, Pohođenja B. D. M., Sv. Ljudevita kralja Euharistije, uvedeni su koncem XIII. st., kad su pisari zadarskih graduala i antifonara bili već dogotovili svoje zbornike. Ipak isti pisari su navedene oficije unijeli naknadno u svoje knjige, to znači tek 10 do 20 godina kasnije. Drugi slučaj: Polovinom XV. st. uvedeni su blagdani Preobraženja i Sv. Bernardina. Malo iza polovine XV. st. već nalazimo u zadarskim koralima oficij i misu obiju svetkovina. Divnićevi zbornici, pa osobito njegove nadopune i ispravci pokazuju najbolje, kako su u Zadru brzo primali sve, i one manje liturgijske nove tekovine. S tih razloga ne bismo mogli nikako tvrditi, da Divnić i njegova okolina nije pristala uz novu struju samo zbog svog tradicionalizma.

Ne može se reći, da Divnić i njegova okolina nisu znali za pojavu medicejskog korala. Oni, koji su bili upućeni u manje znatna liturgijska zbivanja, znali su sigurno i za medicejski gradual, koji je izašao uz ogromni interes čitavog Zapada. Isto tako bi bilo pogrešno suditi, da Divnić i njegova okolina nisu prihvatili novi koralni pravac zato, što nisu bili dorasli, da u umjetničkom pravcu zauzmu svoj stav. Drugim riječima u Dalmaciji nisu bili upućeni u koralno pjevanje toliko, da bi mogli prosuditi, što je estetski dobro, a što je opet loše. U Divnićevim koralima ima malo manje koralnih napjeva nego što ih ima u čitavoj

Editio Vaticana, i sve ih je njegov zbor izvodio. Nije bilo dana, kad se nije pjevalo iz njegovih korala, a osobito na velike blagdane. Toliki program nisu mogli izvoditi stalno i dobro prigodni pjevači, nego ljudi stručni, koji su pozivom bili vezani uz kor. Po načinu, kako je Divnić pisao koralne napjeve, dade se razabrati, kako ih je interpretirao. Njegova interpretacija korala pokazuje, da je i izvedba bila na visini, te bi bila velika nepravda Divniću i njegovoj okolini zanijekati sposobnost ispravnog estetskog osjećaja i suda.

Pojava medicejskog korala bila je odveć ozbiljna činjenica, i Divnić kao i njegova okolina nisu mogli preko nje proći bez ozbiljnih uzroka. Koji su to bili uzroci, da savremena umjetnička struja nije sa sobom povela Divnićevu okolinu? Mi ne znamo, ali Divnićevi zbornici jasno svjedoče, da su koliko Divnić toliko i njegova okolina bili dovoljno zreli, te su u savremenoj umjetničkoj struji mogli svijesno zadržati svoj samostalni stav. U ovom i stoji glavna vrijednost Divnićevih zbornika. Oni nam, istina, pokazuju kulturnu visinu i stvaralačku snagu Frane Divnića, ali u isto doba oni odaju stepen kulture, zrelosti umjetničkog doživljaja i duhovne samostalnosti Divnićeve sredine, a to je u prvom redu područje Zadra, pa onda čitavog našeg primorja od Pirana do Dubrovnika.

Cantus fractus danas se smatra zastranjenjem u grgurevskom pjevanju. Kako to, da ga je Divnić primio, izvodio i širio bez ograde, dok je odbijao medicejski gradual? Treba zapaziti, da je Divnić strogo dijelio cantus planus od cantus fractus, te ih u svojim zbornicima nije nikad skupa donosio ili jedno sa drugim miješao. Osim toga u njegovo doba nikakva službena vlast nije bila donijela svoj negativni sud o cantus fractus, pa je Divnić mogao slobodno smatrati, da je simbioza jednog i drugog pjevanja dopuštena. Ni službena crkva nije ga do 1908. smatrala zabranjenim, pa je pri restauraciji korala više dijelova iz cantus fractus ušlo u Editio Vaticana. Tako je ušao treći i četvrti Credo. Vidjeli smo, da je cantus fractus bio opće primljen i raširen u Dalmaciji, pa je Divnić išao za ukusom svoje sredine.

Da li je Divnić što sam komponirao? Je li barem u svojim kantualima nadodavao drugi glas? Na to ne možemo ništa odgovoriti, jer nemamo traga njegovu samostalnom stvaranju. U izboru kompozicija bio je eklektik. Njegovi mnogobrojni zbornici pokazuju, da je poznavao glazbu, i nigdje nije ostavio traga neupućenosti i površnosti, kao što je to ostavio u pogledu poznavanja latinskog jezika. Moguće je dakle, da je ne samo prepisivao nego i sam stvarao. Ako bi koji sretni arhivski nalaz iznio na svijetlo njegovu neku kompoziciju, mi se ne bismo iznenadili, jer je on pored svih svojih nedostataka ipak bio jači glazbeni talenat.

[40] Franz Xaver Haberl, Magister Choralis, Regensburg 1877, str. 5.

SUMMARY

THE MUSICIAN FRANE DIVNIĆ AND HIS CHORALES

Frane Divnić, Croatian musician, drew his origin from a Šibenik family. Born in December 1612, he died at Krapanj on November 4th, 1693. He took to music early in his life, and on leaving school prepared himself especially for the profession of copyist of musical year-books. It is an established fact that he wrote at least 11 year-books of church music, some of them at Zadar and others at Piran, of which 3 volumes of graduals, 2 antiphonals, 2 cantuals and the remains of another three year-books of chorales have been preserved. These year-books were transcribed by him between 1645 and 1664. In addition, while engaged in transcription work in the Zadar church of St. Francis, he completed and corrected a number of old graduals and antiphonals. His opus of transcriptions contains rare examples of two-voiced songs created on the basis of Gregorian melodics and recorded by means of neum signs of mensural meaning. This is the so-called »cantus fractus« which, in Divnić's interpretation, manifests the features of one of the numerous variants characteristic of this kind of musical stylization.

Most of his active life was spent in Zadar, which also thanks to his work can be considered as a cultural centre of the 18th century. Divnić was well versed in music, and nowhere did he leave traces of ignorance or superficiality in matters musical. So far it has not been established whether he was also a composer, but the author does not rule out such a possibility.

The present paper contains such bibliographic data on fra' F. Divnić (he was a Franciscan) and his family as it was possible to ascertain, whereupon the author engages upon presenting and analysing his works – most particularly those performed by him in his capacity as musical copyist.